

ТАНИЛЦУУЛГА

*Хувийн нэмэлт тэтгэврийн
тухай хуулийн төслийн талаар*

Нийгмийн даатгалын тогтолцоо нь төр, иргэн, ажил олгогчоос хууль, тогтоомжид заасан хувь хэмжээ, журмын дагуу шимтгэл төлж, улмаар нийгмийн даатгалын сан бүрдүүлж, даатгуулагч өндөр наслах, хөдөлмөрийн чадвараа түр, эсхүл урт хугацаагаар алдах, ажилгүй болох, өвчлөх тохиолдолд өөрт нь, хэрэв тухайн даатгуулагч нас барвал түүний асрамжид байсан насанд хүрээгүй, хөдөлмөрийн чадваргүй этгээдэд хууль, тогтоомжид заасны дагуу тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөр, зардал олгох агуулга бүхий нийгэм, эдийн засгийн шинжтэй цогц арга хэмжээ юм.

Дэлхийн улс орон бүрийн өмнө сүүлийн жилүүдэд тулгараад байгаа нэг сорилт бол өндөр настай иргэдийн амьжиргааны эх үүсвэрийг хэрхэн шийдвэрлэх тухай асуудал юм.

Монгол Улс тэтгэврийн нэг давхаргат тогтолцоотой, тэтгэврийн санхүүжилтын арга нь хуваарилалтын (pay go) хэлбэртэй. Тэтгэврийн санхүүжилтын хуваарилалтын аргыг дэлхийн 153 улс ямар нэг байдлаар ашиглаж байна.

Нийгмийн даатгалын сангаас болон цэргийн тэтгэвэр авагчдын тоо жил бүр өсч, 2024 оны жилийн эцсийн байдлаар 509.5 мянгад хүрсний 402.4 мянга нь өндөр насны тэтгэвэр авагч байна.

Хэдий нийгмийн даатгалын хамралт жил бүр бага хэмжээгээр өсч, 2024 оны жилийн эцсийн байдлаар 1.3 сая гаруй даатгуулагч нийгмийн даатгалын шимтгэл төлж, тэтгэврийн даатгалын сангийн орлого нэмэгдэж байгаа ч хүн амын насжилт, нийт хүн амд эзлэх ахмад настны хувийн жингийн өсөлттэй холбоотойгоор тэтгэврийн даатгалын сангийн зардал орлогоос давж, сангийн алдагдал хурдацтайгаар нэмэгдэж байна.

Ийм нөхцөл байдал 1 давхаргат тэтгэврийн тогтолцоо, санхүүжилтийн хуваарилалтын арга нь даатгуулагчийн нийгмийн хамгааллын үндсэн баталгааг дангаараа хангахад хүндрэл учирч байна.

Тэтгэврийн даатгалын сангаас 2024 онд тэтгэвэрт улсын төсвийн татаасыг оролцуулан 4.6 их наяд төгрөг зарцуулсан нь 2023 онтой харьцуулахад 27.8 хувиар буюу 1.0 их наяд төгрөгөөр өсжээ. Тэтгэврийн даатгалын санд улсын төсвөөс олгосон татаас 2024 онд 1.2 их наяд төгрөг буюу тэтгэврийн нийт санхүүжилтийн 24.4 хувийг эзэлж байна.

Харин Нийгмийн даатгалын сангийн 2025 оны төсвийн тухай хуульд тэтгэвэрт зарцуулах хөрөнгө 5.4 их наяд төгрөг, улсын төсвөөс олгох татаасын хэмжээг 1.4 их наяд төгрөгөөр баталсан байна.

Хүн амын дундаж наслалт 2023 онд 71.5¹ (эрэгтэй 67.6, эмэгтэй 76.9)-д хүрч, 2000 оны түвшинтэй харьцуулахад 8.3 жилээр нэмэгдсэн байна. Нийт хүн амд ахмад настны эзлэх хувийн жин 2025 онд 10.8 хувь, 2050 онд энэ үзүүлэлт 21.1 хувьд хүрэхээр байна.

---

¹ www.1212.mn

Манай улсын хүн амын дундаж наслалт 2023 онд 71.5 жил болж, 2000 оны дундаж наслалтаас 8.3 жилээр өссөн үзүүлэлттэй, харин эрэгтэйчүүдийн дундаж наслалт 7.2 жилээр нэмэгдэж 67.6 жил, эмэгтэйчүүдийн дундаж наслалт 10.8 жилээр нэмэгдэж 76.9 жил болж нэмэгдсэн байна. Гэхдээ энэ нь 0 наснаас тооцоолсон дундаж бөгөөд харин тэтгэврийн тогтолцоонд тэтгэврийн насанд хүрсэн хүний цаашид амьдрах хугацааг авч үздэг. Дэлхийн банкнаас хийсэн 2024-2050 он хүртэлх хугацааны тооцооллоор 65 настай байх үеийн дундаж наслалт эрчүүдийн хувьд 13.0 жил байгаа нь эрэгтэй хүн 78 нас, эмэгтэйчүүдийн хувьд 16.9 байгаа нь 81.9 нас болж өсөх төлөвтэй байна. Энэ нь цаашид ч өсөх хандлагатай байна.

Түүнчлэн 10 даатгуулагчид ногдох тэтгэвэр авагчийн тооны харьцаа 2020 онд 4 хүн байсан бол 2030 онд 7 хүн болох урьдчилсан тооцоололтой байна.

Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.4 дэх хэсэг, Засгийн газрын 2024 оны “Итгэлцүүр тогтоох тухай” 10 дугаар тогтоолоор даатгуулагчийн нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх дээд хэмжээг тогтоон мөрдөж байна.

Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 2024 оны 01 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс 2025 оны 01 дүгээр сарын 1 хүртэлх хугацаанд 660.0 мянган төгрөг, шимтгэл төлөх хөдөлмөрийн хөлсний дээд хэмжээг 6.6 сая төгрөгөөр мөрдсөн. Харин Хөдөлмөр, нийгмийн түншлэлийн гурван талт үндэсний хорооны 2024 оны 10 дугаар сарын 07-ний өдрийн 03 дугаар тогтоолоор 2025 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ 792.0 мянган төгрөг болж нэмэгдэнэ.

Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуулиар нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх, тэтгэвэр, тэтгэмж тогтооход баримтлах сарын цалин хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын дээд хэмжээ нь албан журмаар даатгуулагчийн хувьд сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 10 дахин, сайн дураар даатгуулагчийн хувьд 7 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тус тус тэнцүү байна. Харин ажил олгогч ямар нэгэн хязгааргүйгээр шимтгэл төлж байна. Хэрэв ажил олгогчийн болон албан журмын даатгуулагчийн төлөх сарын шимтгэлийн дээд хэмжээг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 8 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тус тус тэнцүү байхаар тогтоовол ажил олгогчийн тухайд жилд 182.1 тэрбум төгрөг буюу 0.8 хувийн шимтгэл бууруулсантай тэнцүү хэмжээний зардал хэмнэх тооцоолол байна. Энэхүү орлогын бууралтыг тэтгэвэр бодох аргачлалыг илүү бодитой шударга болгох замаар нөхөх боломжтой ба холбогдох хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулна.

2024 оны жилийн эцсийн байдлаар нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөх дээд хязгаараас давсан өндөр орлоготой даатгуулагчийн тоо 30.2 мянга байна.

Өндөр орлоготой зарим иргэдийн зүгээс шимтгэл төлөх дээд хязгаараас давсан орлогоосоо нэмэлт шимтгэл төлөх замаар ирээдүйд авах тэтгэврийн хэмжээгээ өсгөх сонирхолтой байдаг. Зөвхөн өндөр орлоготой давхарга ч бус дундаж орлоготой иргэдийн хувьд өрхийн орлого, авч буй цалин, хөлсөө зөв зохистой зарцуулснаар ажил олгогчийн оролцоотойгоор хувийн нэмэлт тэтгэврийн санд өөрийн хуримтлал үүсгэх боломжтой юм.

Тэтгэврийн даатгалын тогтолцооны өнөөгийн нөхцөл байдал, тулгамдаж буй асуудлуудыг харуулсан дээрх тоо баримт, үндэслэлүүдээс харахад нэг талаас дан ганц улсын нийгмийн даатгалын сангаас олгож буй тэтгэврээр даатгуулагч ирээдүйн амьжиргааны зардлаа бүрэн хангах боломжгүй, нөгөө талаас насжилт хурдацтай

өсөх үед төр дангаараа тэтгэврийн сангийн алдагдлыг бүрэн хариуцахад хүндрэлтэй байхаар байна.

Иймд даатгуулагчдад олон эх үүсвэрээс тэтгэвэр авах боломжийг бий болгох, хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, хувийн нэмэлт тэтгэврийн тогтолцоог нэвтрүүлэх зорилгоор Хувийн нэмэлт тэтгэврийн тухай хуулийн төслийг боловсруулсан.

Манай улсад хувийн нэмэлт тэтгэврийн харилцааг зохицуулсан хууль эрх зүйн орчин бүрдээгүй ч, зарим байгууллагууд өөрсдийн ажиллагчдыг хамруулсан хувийн тэтгэврийн сангуудыг үүсгэн байгуулж, үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Тухайлбал, Голомт банкны дэргэдэх Тэтгэврийн ууган сан ТББ, Ардын тэтгэврийн данс ХХК, Нэйшнл лайф даатгал ХХК зэрэг компаний тэтгэврийн даатгалын бүтээгдэхүүн зэрэг тус тус болно.

Хувийн нэмэлт тэтгэврийн харилцаа практикт бий болсон боловч тухайлсан хуулийн зохицуулалтгүй байгаа нь хувийн тэтгэврийн санд хамрагдаж мөнгөө төлсөн 150 гаруй мянган даатгуулагч, ажилтны эрх ашиг зөрчигдөх, улмаар тухайн сан дампуурах тохиолдолд хэрхэх, эсхүл эрсдэлд орохоос хэрхэн сэргийлэх арга замууд тодорхойгүй байна.

Мөн эдгээр сангуудад тогтмол хяналт шалгалт хийгддэггүй, засаглалын зохистой байдлыг хангасан эсэх нь тодорхой бус, үйл ажиллагаа, санхүүгийн тайлан мэдээлэл нь гишүүд, олон нийтэд ил тод бус байна. Эдгээр харилцааг одоогийн нийгмийн даатгалын багц хууль, холбогдох бусад хуулиар зохицуулах боломжгүй тул бие даасан хууль баталж, зохицуулах шаардлагатай байна.

Дээр дурдсан практик шаардлага, олон улсын туршлагад үндэслэн ахмад настны нийгмийн баталгааг улсын нийгмийн даатгалын сангаас олгож байгаа тэтгэврээр хангахаас гадна даатгуулагчийг хөдөлмөрлөж, цалин орлоготой байх үедээ нэмэлт тэтгэврийн даатгалд даатгуулж, ирээдүйд олон эх үүсвэрээс тэтгэвэр авах нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор хууль эрх зүйн орчныг бий болгох зайлшгүй шаардлагатай юм.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор баталсан ““Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ын 3.1-д “Амьдралын баталгааг хангах нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хөгжүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлэхүйц нийгмийн даатгалын тогтолцоог бэхжүүлнэ” гэж заасан зорилтыг хэрэгжүүлэх I үе шат (2021-2030)-ийн 2-т “Тэтгэврийн даатгалыг олон давхаргат тогтолцоонд шилжүүлсэн байна” гэж, 2 дугаар хавсралтаар батлагдсан ““Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа”-ны 3.1.4-т “Хувийн тэтгэврийн нэмэлт даатгалыг нэвтрүүлж, төрийн болон хувийн тэтгэврийн сангаас тэтгэвэр авах нөхцөлийг бүрдүүлж, санхүүгийн зах зээлийг дэмжинэ” гэж заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 2.5.1-д “Нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийж, иргэн бүрд суурь тэтгэвэр олгох, хувийн даатгалын үйлчилгээнд хамрагдах боломж бүхий олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоонд шилжинэ” гэж заасан.

Түүнчлэн Монгол Улсын Их Хурлын 2015 оны 53 дугаар тогтоолоор баталсан “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлого”-ын 2.1-д “Төрөөс тэтгэврийн шинэчлэлийн талаар баримтлах бодлого”-ын зорилго, зарчимд нийцүүлэн холбогдох хууль тогтоомжийн төслийг боловсруулж, Монгол Улсын Их

Хуралд өргөн мэдүүлэх гэж, тус бодлогын 1.2-т “тэтгэврийн тогтолцоонд хувийн хэвшлийн оролцоог сайн дурын нэмэлт даатгалын хэлбэрээр дэмжин, ахмад настан олон эх үүсвэр бүхий тэтгэврийн орлоготой байх нөхцөлийг бүрдүүлэх” гэж, 3.2.17-д “...иргэн бүр сайн дурын үндсэн дээр хувийн тэтгэврийн нэмэлт даатгалд хувиараа болон ажил олгогчийн дэмжлэгтэйгээр даатгуулж, нэмэгдэл тэтгэвэр авах” гэж, 3.2.18-д “хувийн тэтгэврийн нэмэлт даатгалыг хувийн хэвшлийн тэтгэврийн сан ба уг сан бүхий хувийн хэвшлийн урт хугацааны даатгалын компани эрхлэн гүйцэтгэх бөгөөд эрх бүхий байгууллага эдгээр санд тусгай зөвшөөрөл олгож, үйл ажиллагаанд хяналт тавих” гэж, 3.2.19-д “даатгуулагчийн хувийн тэтгэврийн нэмэлт даатгалд төлөх шимтгэл, хувь хүний орлогын албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг асуудлыг хуулиар зохицуулах” гэж, 3.2.20-д “хувийн тэтгэврийн нэмэлт даатгалын тогтолцоо нь бүрэн хуримтлалын байх бөгөөд даатгуулагчийн тэтгэврийн хэмжээ түүний төлсөн шимтгэл, хөрөнгө оруулалтын өгөөжөөс хамаарах” гэж, 3.2.21-д “хувийн хэвшлийн тэтгэврийн даатгалын сангийн хөрөнгө оруулалтын багцыг хянах, хөрөнгө оруулалтын эрсдэлийг зохицуулах, хөрөнгө оруулалтын өгөөжийг даатгуулагчийн дансанд шилжүүлэх асуудлыг хуулиар зохицуулах” гэж, 3.5.4-т “даатгалд төлөх шимтгэлийн хувь хэмжээг ажил олгогч болон даатгуулагчийн харилцан тохиролцсон гэрээгээр зохицуулах” гэж, 4.3.1-д “даатгуулагч төлсөн шимтгэлтэйгээ уялдаатай тэтгэвэр авах олон давхаргат тэтгэврийн тогтолцоог бий болгох” гэж, 4.3.6-д “...хувийн тэтгэврийн нэмэлт даатгалын тогтолцоо бүрдэж, ахмад настан олон эх үүсвэр бүхий тэтгэврийн орлоготой байх нөхцөл хангагдах” гэж тус тус заасан нь Хувийн нэмэлт тэтгэврийн тухай хуулийн төсөл боловсруулах хууль зүйн үндэслэл болсон.

Олон улсын түвшинд одоогийн байдлаар 32 улс хувийн тэтгэврийн тогтолцоог нэмэлт байдлаар нэвтрүүлсэн байна. Хувийн тэтгэврийн тогтолцоо нэвтрүүлсэн улсын хөрөнгийн зах зээлийн хамгийн том хөрөнгө оруулагч нь хувийн тэтгэврийн сангууд, даатгалын компаниуд байдаг байна. 2023 оны байдлаар дэлхийн хөрөнгө оруулагчдын нийт хөрөнгийн 46 хувь нь зөвхөн тэтгэврийн сангуудын хөрөнгө байна.

Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах судалгаагаар хувийн тэтгэврийн даатгалын тогтолцоог амжилттай хэрэгжүүлсэн 7 улсын туршлагыг нарийвчлан судалж үзэхэд хувийн тэтгэврийн нэмэлт хуримтлал бүрдүүлэх асуудлыг төрийн зүгээс дэмжих нь зүйтэй гэж үздэг байна.

Ялангуяа хувийн нэмэлт тэтгэврийн харилцаанд санхүүгийн хөшүүрэг буюу татварын чөлөөлөлт үзүүлж, дэмждэг нь зайлшгүй авах шаардлагатай нэг арга хэмжээ болдог байн. Хувийн нэмэлт тэтгэврийн тухай хуулийн төсөлд ажил олгогч, гишүүний төлөх шимтгэл, хөрөнгө оруулалтын өгөөжийг орлогын албан татвараас чөлөөлөхөөр тусгасан бөгөөд зардлын тооцоогоор 13.2 тэрбум төгрөгийн татвар чөлөөлөх бөгөөд энэ нь нийт татварын орлогын 0.08 хувийг эзэлж байна.

Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.4 дэх хэсэгт “Үнэт цаасны зах зээл дээр мэргэжлийн хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагаа эрхлэхтэй холбогдсон нийтлэг харилцааг энэ хуулиар, үйл ажиллагааны онцлогтой холбогдсон бусад харилцааг тус тусын хуулиар зохицуулна.” гэж заасан. хуулийн дээрх заалтын дагуу хөрөнгө оруулалтын менежментийн компани, кастодионы хувийн нэмэлт тэтгэврийн үйл ажиллагааны онцлогтой холбогдсон тодорхой харилцааг хувийн нэмэлт тэтгэврийн тухай хуулийн төсөлд тусгах шаардлагатай.

Харин бусад нийтлэг харилцааг Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хуульд зааснаар хэрэгжүүлнэ.

Ажил олгогчийн төлөх цалин хөлс

Хувийн нэмэлт тэтгэврийн тухай хуулийн төсөл 11 бүлэг, 52 зүйлтэй бөгөөд уг хуулийн төсөл батлагдсанаар:

- Монгол Улсад хувийн нэмэлт тэтгэврийн тогтолцоог бий болгох хууль эрх зүйн орчин бүрдэх;

- Тогтвортой ажил хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдэнэ;

- Хувийн нэмэлт тэтгэвэрт хамрагдсан иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах, хувийн тэтгэврийн сангийн үйл ажиллагааг зохицуулах, хяналт тавих, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, төлбөрийн чадварыг хангах нөхцөл бүрдэх;

- Ирээдүйд ахмад настнууд олон эх үүсвэрээс тэтгэвэр авах, хангалттай орлогын эх үүсвэртэй байх боломж бүрдэх;

- Санхүү, хөрөнгийн зах зээлийн үйл ажиллагааг идэвхижүүлэх, хөрөнгийн зах зээлд хөрөнгө оруулалт хийх урт хугацааны сан бий болох;

- Ажил олгогчоос ажилтныхаа хувийн нэмэлт тэтгэвэрт төлсөн шимтгэлийн хэмжээнд татварын чөлөөлөлт үзүүлснээр ажиллагчдынхаа нийгмийн баталгааг хангах зорилгоор хувийн нэмэлт тэтгэврийн тогтолцоонд хамрагдах сонирхлыг нэмэгдүүлэх зэрэг олон зэрэг өөрчлөлтийг бий болгоно.

---oOo---